

ФОРМУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

СОЛОВЕЙ Ю.І., ЗДОБУВАЧ,
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У світовій практиці обслуговуюча кооперація виступає ефективним інструментом вирішення проблем малих сільськогосподарських виробників. Об'єднання в кооперативи дає змогу фермерам оптимізувати процеси ресурсного забезпечення своєї діяльності, збуту продукції. Цілком закономірно, що формування мережі обслуговуючих кооперативів розглядається як один із пріоритетних напрямів розвитку вітчизняного аграрного сектора. Водночас масштаби й темпи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні й окремих областях явно не відповідають суспільним очікуванням. Її вплив на вирішення проблем малих сільськогосподарських виробників залишається доволі слабким. Отже, застосовувані у вітчизняній практиці механізми створення агровиробниками кооперативних структур потребують удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені, представники органів влади, громадських організацій приділяють велику увагу вивченню вивченню стану та перспектив розвитку в Україні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Серед опублікованих останніми роками праць варто виділити ґрунтовний доробок М.П. Гриценка, П.К. Канінського, О.О. Клокара, І.Г. Костирка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, П.М. Музики, П.Т. Саблука, І.Ф. Томича та інших авторів. Дослідниками детально прописано засади та алгоритм створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [11, с. 68-108; 12; 13], розглянуті можливі сценарії їх діяльності [5, с. 148-149; 7], зазначені заходи, спрямовані на підтримку розвитку аграрної кооперації в Україні [1, с. 125-128; 4, с. 10-14; 6, с. 35-36; 8, с. 309-311].

* Науковий керівник – Яців І.Б., д.е.н., доцент

Вітчизняними ученими розроблені модель сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу [8, с. 299], обґрунтовані параметри окремих спеціалізованих кооперативів [3, с. 105-111; 10, с. 36-41]. У низці публікацій описується досвід створення й функціонування в Україні кооперативних об'єднань. Зарубіжні дослідники вказують на зміни в середовищі функціонування сільськогосподарських кооперативів, що помітно впливають на поведінку їх членів, породжують низку нових проблем [14; 15].

У той же час слід погодитися з авторами, котрі зазначають, що ефективність розвитку сільськогосподарської кооперації залежить від комплексу рушійних складових, поєднання яких у межах кожної територіальної громади індивідуальне [11, с. 52]. Тому необхідно продовжувати дослідження щодо створення умов для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на регіональному рівні.

Формування цілей статті. Метою статті є висвітлення комплексу заходів, направлених на формування на регіональному та локальному рівнях середовища, сприятливого для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні зроблені певні кроки з забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації. Зокрема, сформована й удосконалюється нормативно-правова база, видані методичні рекомендації, в яких прописано порядок створення кооперативів. Підтримка відповідного процесу задекларована в численних програмах розвитку сільського господарства і села, прийнятих органами влади на національному, обласному й районному рівнях. Однак кількісні показники розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів залишаються недостатніми для повного забезпечення потреб агровиробників.

Так, у 2017 році в Україні реально функціонували лише 589 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із понад тисячі зареєстрованих. В Івано-Франківській області в цей період налічувалося 12 економічно активних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та один виробничо-обслуговуючий, ще 5 зареєстрованих об'єднань не здійснювали протягом року економічної діяльності. У шести з 14 адміністративних районів області не було жодного обслуговуючого кооперативу, тоді як у Рогатинському районі таких налічувалося 6 (з них лише 3 економічно активних) [2]. Спостерігається висока залежність розвитку аграрної кооперації від позиції органів місцевої влади та активності громадських організацій, самих селян на локальному рівні.

Відсутність суттєвого поступу в процесі розвитку сільськогосподарської кооперації зумовлена як недостатнім ресурсним забезпеченням відповідних зусиль, так і неузгодженістю, незавершеністю окремих із них. Слід також погодитися з академіком П.Т. Саблуком, що кооперативи можуть бути створені й розпочати свою роботу лише тоді, коли самі учасники кооперації виявлять на це бажання і здійснять відповідні заходи [9, с. 270].

Виходячи з цим міркувань, нами обґрунтовано систему заходів зі створення на регіональному рівні сприятливого для розвитку сільськогосподарської кооперації середовища, виділивши в ній завдання з формування відповідних інституційних, економічних і соціальних умов. Ці заходи можуть бути використані при розробці цільової програми розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, реалізація якої здійснюватиметься на обласному рівні.

Затвердження обласною радою й реалізацію такої програми вважаємо центральним із заходів, направлених на формування інституційних умов розвитку сільськогосподарської кооперації на регіональному рівні. Координатором виконання програми виступатиме департамент агропромислового розвитку облдержадміністрації. Відповідні виконавчі функції можуть бути покладені на окремі відділи департаменту, або ж у його структурі буде сформовано окремий відділ – центр відповідальності за розвиток сільськогосподарської кооперації. На нього слід покласти завдання: забезпечення ефективного використання створених на обласному рівні важелів економічної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації; організації консультування з відповідних питань; організації продукування й поширення інформації з проблематики розвитку сільськогосподарської кооперації, ведення бізнесу малими агровиробниками; моніторингу розвитку кооперативного руху та ін.

Функцію організації консультування з питань розвитку сільськогосподарської кооперації слід покласти на штатного працівника департаменту. Водночас доцільним є залучення до співпраці консультантів з числа працівників вищої школи, громадських організацій. Позитивний досвід такої співпраці накопичений у Львівській області, де в департаменті агропромислового розвитку облдержадміністрації створений відділ розвитку кооперації та підприємництва. У вирішенні проблем кооперативного руху він тісно співпрацює зі Львівською аграрною дорадчою службою, громадською організацією «Львівська аграрна палата». У 2018 році при департаменті відкрито консультаційно-

дорадчий центр для аграріїв, до роботи в якому задіяні на громадських засадах працівники закладів вищої освіти аграрного профілю, науково-дослідних інститутів, бізнесових структур.

Департамент агропромислового розвитку Львівської облдержадміністрації спільно з Львівською аграрною палатою видають вісник «Агрофорум», у якому серед іншого публікують матеріали з питань розвитку сільськогосподарської кооперації. Видаючи вісник, департамент виконує важливу функцію продукування й поширення інформації з відповідної проблематики, і це лише один із напрямів його роботи з пропаганди й інформаційної підтримки кооперативного руху.

Інституційне середовище розвитку сільськогосподарської кооперації повинно забезпечувати результативну співпрацю сільськогосподарських кооперативів з державними структурами (підприємствами, установами, службами), що мають відношення до формування й обслуговування аграрного бізнесу. Представників кооперативного руху слід залучати до розробки програм соціально-економічного розвитку області.

Заходи інституційного характеру не можуть обмежуватися обласним рівнем. Вони повинні доповнюватися прийняттям на районному рівні (об'єднаних територіальних громад) нормативно-правових документів, спрямованих на підтримку й конкретизацію напрямів реалізації обласної програми розвитку сільськогосподарської кооперації.

Заходи з формування економічних умов, сприятливих для розвитку в області сільськогосподарської кооперації, конкретизують важелі, застосування яких передбачене формуванням інституційних умов. Вони направлені на підтримку ресурсного забезпечення сільськогосподарських кооперативів, насамперед з допомогою фінансових інструментів. Передбачено як виділення коштів з обласного й місцевого бюджетів, так і стимулювання їх надходження з інших джерел.

За рахунок коштів з обласного бюджету доцільно сформувати систему грантової підтримки сільськогосподарських кооперативів. За поданими на конкурс заявками найперспективніші об'єднання могли б отримувати гранти на придбання оргтехніки, покриття інших витрат на етапі створення кооперативу та для підтримки інноваційного розвитку вже діючих структур.

Інший напрямок фінансової підтримки з боку органів влади – виділення в обласному й місцевих бюджетах коштів для підтримки

соціально значимих видів діяльності малих агровиробників, здійснюваних через кооперативні об'єднання. Мова може йти про дотації молочним кооперативам, виробникам органічної продукції, часткову компенсацію відсотків за отримані сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами кредити тощо. При створенні кооперативів може застосовуватися цільова передача місцевими органами влади майна (приміщень) створюваним кооперативам на безоплатній чи пільговій основі.

Зважаючи на обмежені можливості місцевих бюджетів, слід забезпечити залучення до підтримки кооперативного руху міжнародних і вітчизняних недержавних грантодавців. Сьогодні спостерігаємо діяльність в Україні низки фондів і організацій, що виділяють кошти для реалізації соціально значимих проектів. До таких відносяться й проекти зі створення малими агровиробниками обслуговуючих кооперативів. Фінансова підтримка недержавними інституціями відповідного процесу – важливий елемент формування економічного середовища розвитку сільськогосподарської кооперації.

До організаційно-економічних заходів з підтримки сільськогосподарської кооперації відносимо створення ефективної системи збуту продукції, виробленої кооперативами чи їх членами. Звичайно, продукція кооперативів повинна доводити свою конкурентоспроможність за якісними і ціновими характеристиками поряд з продукцією інших виробників. У той же час слід удосконалювати інформаційну підтримку діяльності сільськогосподарських кооперативів, сприяти їм у налагодженні контактів з комерційними партнерами.

Серед причин низького рівня розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації дослідники виділяють брак фахівців з управління ними [3, с. 150]. Оскільки ефективний менеджер повинен володіти не лише вибірконими знаннями з економіки і права, доцільно запровадити підготовку таких фахівців у закладах вищої освіти. Відтак до заходів економічного характеру відносимо формування на обласному рівні замовлень на їх підготовку. Досвід такої підготовки є в Національному університеті біоресурсів і природокористування України, де за підтримки Міністерства закордонних справ, міжнародної торгівлі і розвитку Канади розроблена й реалізовується магістерська програма спеціалізації «Менеджмент кооперативних формувань».

В окрему групу пропонуємо виділяти заходи, направлені на формування соціальних умов, необхідних для забезпечення розвитку в

області сільськогосподарської кооперації. Аналоги таких заходів зустрічаємо в низці програмних документів і наукових праць з відповідної проблематики. Однак ця ділянка роботи є менш опрацьованою порівняно з інституційними й економічними заходами в методологічному і практичному плані. Важливо підкреслити соціальний характер відповідних заходів, тобто такий, що стосується способу життя людей, їх добробуту, безпеки. Ці заходи спрямовані на утвердження в суспільній свідомості демократичних ідей кооперації, перспективності кооперативного руху.

Формування соціальних умов для розвитку кооперації не може базуватися лише на діях з боку органів державної влади. Важливою є активність волонтерських служб, авторитетних представників сільських громад, самих сільськогосподарських кооперативів. До заходів з формування відповідного середовища відносимо активізацію громадських організацій, діяльність яких здійснюється за участю та в середовищі малих сільськогосподарських виробників. Найвідоміша з них – Асоціація фермерів та землевласників України, яка має відділення в усіх областях країни, широко представлена на районному рівні. Однак далеко не всі її осередки ефективно виконують статутні завдання з консолідації фермерів для вирішення їх проблем.

Розвиток кооперації неможливий без мотивованих до об'єднання агровиробників. Тому важливе значення має пропагування ідей кооперації через організацію семінарів для активістів громадських організацій, представників малого аграрного бізнесу, органів місцевого самоврядування. З метою виявлення соціально активних селян, здатних сформувати ініціативну групу зі створення кооперативу, потрібно проводити соціологічні дослідження (опитування) селян, моніторинг комерційної діяльності малих сільгоспвиробників.

До формування сприятливого для розвитку кооперації соціального середовища потрібно залучати вже діючі об'єднання. Розвиток партнерства, консолідація учасників кооперативного руху забезпечується через проведення регулярних конференцій, нарад, зустрічей. Позитивну роль відіграє участь сільськогосподарських кооперативів у виставковій діяльності, відзначенні державних свят, пам'ятних дат, інших громадських заходах.

Постійний характер проведення відповідних заходів, узгодження їх змісту, дій окремих виконавців сприятиме створенню на регіональному та локальному рівнях середовища, що підтримуватиме розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Висновок. Рівень розвитку в Україні та окремих регіонах сільськогосподарської обслуговуючої кооперації не відповідає суспільним очікуванням. Поліпшення ситуації залежатиме від наявності сприятливих умов, що впливають на процес формування кооперативів. Створення таких умов передбачає застосування сукупності заходів – інституційних, економічних, соціальних. Вони передбачають: формування на регіональному й локальному рівнях інституцій, відповідальних за реалізацію програм розвитку сільськогосподарської кооперації; наділення відповідних структур необхідними повноваженнями, ресурсами; утвердження в суспільній свідомості прогресивності ідей кооперації, її здатності вирішувати проблеми сільських громад, окремих суб'єктів господарювання.

Розробниками й виконавцями відповідних заходів повинні виступати державні структури, установи, що обслуговують агровиробників, громадські організації, дочі сільськогосподарські кооперативи. Комплексний підхід до їх реалізації із залученням кваліфікованих фахівців здатний забезпечити відчутний синергійний ефект.

Література.

1. **Гуторов О.І.** Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація України: стан та перспективи розвитку / **О. І. Гуторов, А. М. Соколова** // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 21-29.

2. Довідник сільськогосподарських виробників Івано-Франківської області станом на 1 листопада 2017 року / Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2017. – 103 с.

3. **Канінський П.К.** Розвиток обслуговуючої кооперації в сільському господарстві України / **П. К. Канінський, В. К. Збарський, В. О. Цимбал**. – К. : ННЦ ІАЕ НААНУ, 2010. – 244 с.

4. **Клокар О.О.** Державне регулювання розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні / **О.О. Клокар** // Інноваційна економіка. – 2014. – № 1. – С. 9-14.

5. **Костирко І.Г.** Кооперація та інтеграція малих підприємств аграрної сфери: теорія, методологія, практика : монографія / **І. Г. Костирко, А. І. Бурак**. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – 192 с.

6. **Паска І.М.** Ефективність моделей кооперації сільськогосподарських підприємств / **І. М. Паска** // Економіка та держава. – 2015. – № 9. – С. 33-36.

7. **Приліпко С.М.** Перспективи розвитку обслуговуючої кооперації малих сільськогосподарських товаровиробників [Електронний ресурс] / **С. М. Приліпко** // Ефективна економіка. – 2016. – № 6. Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5030>.

8. Розвиток підприємництва і кооперації: монографія / [Дупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та ін.]; за ред. **М.Й. Маліка**; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». – К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. – 429 с.

9. **Саблук П. Т.** Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва: монографія / **П. Т. Саблук**. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 356 с.

10. **Саковська О. М.** Кооперація в аграрному виробництві: сучасні виклики та перспективи розвитку / **О. М. Саковська** // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 2. – С. 32-45.

11. Сільськогосподарська кооперація в Галичині: історія, сучасність, перспективи: наук.-практ. посіб. / Кол. уклад.: **М.Д. Костюк, П.М. Музика, А.Я. Доманський** та ін.; Львів. обл. держ. адміністрація. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – 168 с.

12. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: практичний посібник / [Гончаренко В. В., Грищенко М. П., Воскобійник Ю. П. та ін.]. – К.: Аграрна освіта. – 2009. – 90 с.

13. **Томич І.Ф.** Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху: практичний посібник / **І.Ф. Томич, Р.Я. Корінець, М.П. Грищенко**. – К., 2013. – 96 с.

14. **Fulton M.** The Future of Agricultural Cooperatives / **M. Fulton, K. Giannakas** // Annual Review of Resource Economics. – 2013. – Vol. 5. – P. 61-91.

15. **Nilsson J.** Are Large and Complex Agricultural Cooperatives Losing Their Social Capital? / **J. Nilsson, G.L.H. Svendsen, G.T. Svendsen** // Agribusiness. – 2012. – Vol. 28. – P. 187-204.

References.

1. **Gutorov O.I., & Sokolova A.M.** (2014). Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia Ukrainy: stan ta perspektyvy rozvytku [Agricultural service cooperatives in Ukraine: state and development prospects]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Ser. : Ekonomichni nauky – Bulletin of Kharkiv V.V. Dokuchaiev National Agrarian University. Series «Economics»: scientific collection*, No 3, pp. 21-29 [in Ukrainian].

2. *Dovidnyk silskohospodarskykh vyrobnykiv Ivano-Frankivskoi oblasti stanom na 1 lystopada 2017 roku [Reference book of Ivano-Frankivsk oblast agricultural producers as of November 1, 2017].* (2017). Ivano-Frankivsk: Holovne upravlinnia statystyky v Ivano-Frankivskii oblasti, p. 103 [in Ukrainian].

3. **Kaninskyi P.K., Zbarskyi V.K., & Tsybmal V.O.** (2010). *Rozvytok obsluhovuiuchoi kooperatsii v silskomu hospodarstvi Ukrainy [Development of service cooperatives in agriculture of Ukraine]*. Kyiv: NNTs IAE NAANU, p. 244 [in Ukrainian].

4. **Klokar O.O.** (2014). Derzhavne rehuliuвання rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini [State regulation of agricultural cooperation development in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, No 1, pp. 9-14 [in Ukrainian].

5. **Kostyrko I.H., & Burak A.I.** (2013). *Kooperatsiia ta intebratsiia malykh pidpriemstv abrarnoi sfery: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Cooperation and Integration of small agrarian enterprises: theory, methodology, practice]. Lviv: Liha-Pres, p. 192 [in Ukrainian].

6. **Paska I.M.** (2015). Efektyvnist modeli kooperatsii silskohospodarskykh pidpriemstv [Efficiency of agricultural enterprises cooperation models]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, No 9, pp. 33-36 [in Ukrainian].

7. **Prylipko S.M.** (2016) Perspektyvy rozvytku obsluhovuiuchoi kooperatsii malykh silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [Prospects of development of the service cooperatives of small agricultural commodity producers]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, No 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5030> [in Ukrainian].

8. **Lupenko Yu.O.** (Eds.). (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii* [Development of entrepreneurship and co-operation]. Kyiv: NNTs «IAE», p. 429 [in Ukrainian].

9. **Sabluk P.T.** (2014). *Ekonomichniyi interes u rozvytku abrarnoho vyrobnytstva* [Economic interest in the development of agrarian production]. Kyiv: NNTs «IAE», p. 356 [in Ukrainian].

10. **Sakovska O.M.** (2016). Kooperatsiia v ahrarnomu vyrobnytstvi: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Cooperation in agricultural production: new challenges and prospects of development]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: actual issues of science and practical activity*, No 2, pp. 32-45 [in Ukrainian].

11. **Kostiuk M.D.** (Eds.). (2012). *Silskohospodarska kooperatsiia v Halychyni: istoriia, suchasnist, perspektyvy* [Agricultural co-operation in Galicia: history, modernity, perspectives]. Lviv: SPOLOM, p. 168 [in Ukrainian].

12. **Honcharenko V.V.** (Eds.). (2009). *Silskohospodarskyi obsluhovuiuchyi kooperativ* [Agricultural service cooperative]. Kyiv: Ahrarna osvita, p. 90 [in Ukrainian].

13. **Tomych I.F.** (Eds.). (2013). *Silskohospodarskyi obsluhovuiuchyi kooperativ* [Agricultural service cooperative]. Kyiv, p. 96 [in Ukrainian].

14. **Fulton M., & Giannakas K.** (2013). The Future of Agricultural Cooperatives. Annual Review of Resource Economics. Vol. 5, pp. 61-91 [in English].

15. **Nilsson J., Svendsen G.L.H., & Svendsen G.T.** (2012). Are Large and Complex Agricultural Cooperatives Losing Their Social Capital? Agribusiness. Vol. 28, pp. 187-204 [in English].

Аноація.

Соловей Ю.І. Формування середовища розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

У статті обгрунтовані заходи, комплексне застосування яких направлене на формування на регіональному та локальному рівнях середовища, сприятливого для

розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Ці заходи передбачають формування інституційних, економічних, соціальних умов, необхідних для створення й успішного функціонування кооперативів. Визначений зміст відповідних заходів, установи та організації, що повинні бути задіяні до їх розробки й реалізації. Сформульовані пропозиції можуть бути використані при розробці цільової програми розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, реалізація якої передбачена на обласному рівні та в окремих адміністративних районах.

Ключові слова: обслуговуючі кооперативи, сільськогосподарські виробники, інституційні умови, економічні умови, соціальні умови.

Аннотация.

Соловей Ю.И. Формирование среды развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации.

В статье обоснованные мероприятия, комплексное применение которых направлено на формирование на региональном и локальном уровнях среды, благоприятной для развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации. Эти мероприятия предусматривают формирование институциональных, экономических, социальных условий, необходимых для создания и успешного функционирования кооперативов. Определено содержание соответствующих мероприятий, учреждения и организации, которые должны быть задействованы в их разработке и реализации. Сформулированные предложения могут быть использованы при разработке целевой программы развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации, реализация которой предусматривается на областном уровне и в отдельных административных районах.

Ключевые слова: обслуживающие кооперативы, сельскохозяйственные производители, институциональные условия, экономические условия, социальные условия.

Abstract.

Solovei Yu.I. Formation of the conditions for the development of agricultural servicing cooperation.

The complex measures aiming at the formation of favorable conditions for the development of agricultural servicing cooperation at the regional and local levels have been substantiated. These measures specify the formation of institutional, economic and social conditions necessary for the creation and successful operation of cooperatives. The content of appropriate measures as well as specific institutions and organizations that should be involved in the development and implementation of these measures have been determined. The worked out proposals can be used in the development of a purpose-oriented program for agricultural servicing cooperation, implementation of which are envisaged at the regional level and also in some administrative districts.

Key words: service cooperatives, agricultural producers, institutional conditions, economic conditions, social conditions.